

Yapay zekâ ve hukuk, oligarşiyi demokrasiye geri döndürebilir mi?

Mevcut yargı sistemi, oligarşileri hukukun üstünlüğü ile dengeleyemiyor. Peki, yapay zeka demokrasilere dönüş ümidi olabilir mi? (Grafik: YZTD)

Yunanistan'ın eski başbakanlarından George Papandreu'nun düzenlediği Symi demokrasi konferansları serisinin 27'ncisi 13-17 Temmuz tarihlerinde Yunanistan'ın Skiathos adasında yapıldı. Strasbourg'daki Avrupa Konseyinde Daha İyi Yargı Derneği'nin "A'dan Z'ye Türk Yargı Reformu" önerilerini ve çalışmalarını tanıtmamız sebebiyle davet edildiğim "Demokrasi için ümit var mı" temalı sempozyuma Pandora'nın Kutusu (Pandora's Paradox) ismi verilmişti.

Ekrem İmamoğlu'nun mektubunun okunup alkışlandığı sempozyuma Afrika, Avrupa, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Balkanlardan gelen halen veya önceden aörevde bulunan politikacılar, uzmanlar, akademisvenler ile bir

kısım gençler de katıldı. Antik çağdaki agora stili tartışmalarla demokrasi gerilerken oligarşinin yükselmesi, güçlü iş insanları ile iktidarlar arasındaki karşılıklı simbiyotik (göbek bağı) ilişkileri, demokrasinin korunmasında yönetici kesimin hesapverirliği, hukukun üstünlüğü ile bağımsız yargının önemi, yapay zekanın demokrasilerde katılımcılığı nasıl güçlendirebileceği gibi yeni nesil sorunlar Antik çağdaki görüşlerle ilişki kurularak tartışıldı. Ukrayna ve Gazze ile benzeri uluslararası meselelerde Avrupa'nın savunduğu değerlerin arkasında durmayarak içine düştüğü çifte standardın Avrupa'nın gerilemesine ve güç kaybetmesine neden olacağı konuşuldu.

Demokrasilerde oligarşi

Demokrasilerde halkın iradesinin bastırıldığı, halk yerine azınlığın çıkarlarının ön plana çıktığı oligarşi, toplumun birlikte oluşturduğu devasa siyasi ve ekonomik gücün zamanla siyasetçiler, bürokratlar, zenginler veya güçlü aileler gibi küçük bir seçkinler grubunun elinde yoğunlaşmasıyla oluşur. Oligarşi ekonomik eşitsizlikler, yolsuzluk, kurumların zayıflaması veya elitlerin siyasi süreçleri manipüle etmesi yoluyla gerçekleşir. Değişik yönetim sistemlerinin ortak sorunu olan oligarşinin hâkim olduğu yerde demokrasiden söz etmek doğru değildir.

Liberal demokraside oligarşi

Liberal demokrasilerde oligarşi; genellikle ekonomik gücün siyasi etkiye dönüşmesiyle oluşur. Zenginlerin lobiler, kampanya finansmanı veya medya kontrolü yoluyla politikaları etkilemeleri yönetimi zenginlerin etkilediği bir oligarşi biçimine yol açar. ABD'de ultra-zenginlerin siyasi kampanyalara sınırsız bağış yapmakta serbest bırakılması, seçimleri ve yasaları etkilemelerine, devlet politikalarının zengin elitlerin çıkarlarını yansıtmasına, demokrasiyi aşındırarak siyasi ve ekonomik gücün küçük bir grupta yoğunlaşmasına imkân veriyor.

Sosyalist devletlerde oligarşi

Sosyalist devletlerde oligarşi genellikle bürokratik elitlerin veya parti içindeki

Sosyalist devletlerde oligarşi genellikle burjuvazik elitlerin veya parti içindeki güç odaklarının yükselişiyle oluşur. Yönetimdeki elitler ayrıcalıklar kazanır ve gücü merkezileştirirler. Örneğin Venezuela'da Hugo Chávez'in petrol kaynaklarını halka dağıtma vaadiyle başlayan sistem Nicolás Maduro döneminde oligarşik bir yapıya evrildi. Ordu ve parti elitlerinden oluşan yeni zengin sınıf, kaynakları kontrol ederek gücü yoğunlaştırdı ve seçimler formalite haline geldi.

Komünizmde oligarşi

Sınıfsız ve eşit toplum ideali ile pratikte "halk demokrasileri" iddiası ile başlayan komünist sistemlerde oligarşi, parti elitlerinin gücü ele geçirmesiyle oluşur. Sovyetler Birliğinde Lenin'in devrimiyle başlayan komünist sistem, Stalin döneminde Komünist Parti'nin üst kademesinin (Politbüro) siyaseti ve ekonomiyi kontrol ettiği oligarşik bir yapıya dönüştü. 1991 çöküşü sonrasında ise eski elitler yeni oligarklara dönüştü. Çin'de ise Çin Komünist Partisi (ÇKP) içindeki küçük bir grubun (Merkezi Komite) egemenliğiyle oligarşi oluştu. Çin'deki tek parti sistemi, demokrasi iddiasına rağmen gücü 100 milyondan fazla üyesi olan partinin az sayıdaki liderinde yoğunlaştırıyor.

Eflatun ve Aristo'dan beri...

Akdeniz havzasında 300'den fazla demokrasi bulunduğunu sempozyumda öğrendiğim Antik çağın meşhur filozofları Eflatun ve öğrencisi Aristo, daha o zamanlar öngördükleri demokrasilerdeki oligarşi sorununu önlemek için tedbirler önermişler. Eflatun oligarşiyeye karşı aristokrasiyi önerirken, Aristo demokrasinin tiranlığa dönüşme tehlikesini oligarşi ile dengelemeyi, hukukun üstünlüğüyle güçlendirmeyi savunmuş.

Eflatun, ideal devlet için adaleti sağlayacak, yöneticileri hak yararına zorlayacak yasalar, bilgelik ve erdemin birleşimini savunurken Aristo devlette hukukun egemen olmasını, adaleti tarafsız (ve bağımsız) ve erdemli yargıçların sağlayabileceğini, demokrasinin hukukun üstünlüğü ile güçleneceğini savunmuş. ▲

Eflatun'un bilgeliliği

İslam bilginlerinin yüce ve ilahi (Aflatun el-ilahi) dedikleri Eflatun; halkın yönetime özgürce katıldığı demokraside aşırı özgürlük ve eşitlik vaadinin düzensizliğe neden olabileceğini, demagogların ve popülistlerin demokrasiyi kolayca yozlaştırabileceğini ve tiranlığa dönüştürebileceğini, popüler bir liderin demokratik sistemi manipüle ederek otoriter bir rejim kurabileceğini savunur. Demokrasiyi çoğunluğun görüşlerine teslim olan bir sistem olmakla eleştiren düşünür, sadece hakikati arayan bilgili ve erdemli kişilerin toplumu adil bir şekilde yönetebileceğini düşünerek filozof krallar tarafından yönetilen bir aristokrasiyi önerir.

Eflatun, zenginlerin para ve güç hırsıyla demokrasilerin oligarşiyi; oligarşilerin de tiranlığa evrilebileceğini, ancak fakirlerin isyanıyla oligarşilerin demokrasiye dönüşeceğini düşünür. İdeal şehir (devlet) için yasaların zorunlu olduğunu; yasaların filozof-kralların yönetimiyle birleşerek yöneticileri halk yararına zorlayacağını, hukukun, cesareti ve adaleti koruyarak bozulmayı önleyeceğini, yargının ise erdem ve uyumu teşvik edeceğini savunur.

Aristo'nun savundukları

Eflatun'un öğrencisi, İslam bilginlerinin İlk Öğretmen (el-muallim el-evvel) dedikleri Aristo'ya göre demokrasi mümkün olan en iyi yönetim biçimlerinden biridir. Demokrasiyi çoğunluğun egemenliği olarak tanımlayan Aristo'ya göre orta sınıfın hakimliğinde demokrasi iyi ve dengelidir. Yoksulların aşırı egemenliğinde ise demokrasi kötüdür ve kaosa yol açar. Yönetime halkın katılmasının kolektif bilgelik yarattığını savunan popülizmin risklerini ve demokrasinin tiranlığa dönüşme tehlikesini vurgulayan Aristo, demokrasiyi oligarşi ile dengelemeyi, hukukun üstünlüğüyle güçlendirmeyi savunur. Zenginlerin siyasi süreçleri manipüle edebileceğini, adaletsizliğin oligarşi veya tiranlığa yol açabileceğini, adaleti yani (halkın eşitliği ve ortak yararını) yargının sağlayacağını düşünen Aristo'ya göre insanlar değil hukuk egemen olmalı, yargıçlar tarafsız (bağımsız) ve erdemli olmalıdır. ▲

Türkiye demokrasi mi oligarşi mi?

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde Kurtuluş savaşını kazanarak cumhuriyetimizi kuran, kendilerine güç kazanmak için değil kapitülasyonlar nedeniyle zaten ekonomik olarak geri kalmış ve elindeki avucundakini savaş sırasında kaybetmiş olan halkı hızla geliştirerek kalkındırmak için çabalayan idealist kadroları Eflatun'un "Bilge Krallar" betimlemesi ile kıyaslanabilir.

1940'lar – 1990'lar arası zenginleşmeler

İkinci dünya savaşının sürdüğü 1940'lardan 24 Ocak 1980 kararları ile serbest piyasa ekonomisine geçilmesi devletin ekonomiden büyük oranda çıktığı 1990'lı yıllara kadarki 50 yıllık dönemde siyasetin ülkedeki ekonomik gücü dağıtır hale geldiği söylenebilir.

Bu dönemde yönetici siyasetçiler kesimi ile onların belirlediği çerçevede içinde ekonomik güç kazanmaya ve zenginleşmeye çalışan kesim arasındaki ilişkiler, doğası gereği sıkı olmak zorundadır. Nitekim gittikçe palazlanan zengin kesim ile devlet politikalarını belirleyen siyasetçiler ve vesayet kurumlarının ilişkisi, siyasetçilerin seçmenlerden aldıkları oy ve mecliste elde ettikleri sandalye oranlarına paralel ve göre inişli çıkışlı olmuştur.

Oligarşik siyasi partiler

Öte yandan merkezi ve yerel yöneticilerin kimler olacağını belirleyen siyasi partiler yasasının demokratik olmadığı, lider sultanı, merkez yönetim yetkileri ve arkaik delegelik sisteminin suistimal edilmesi ile parti yöneticilerinin küçük bir elit grubun elinde kaldığı konusunda fazla sayıda akademik eserler de mevcuttur. Ülkedeki ekonomik zenginliği dağıtan siyasi partilerin oligarşik olduğu bir ortamda Türkiye'de siyasi ve ekonomik güce küçük bir grubun hâkim olduğu, bu ortamda temelde siyasetçiler ile iş insanlarından oluşan bir oligarşi olduğu sonucuna varmak zorunludur.

Yargının gerilemesi

1960 darbesinden sonra, öncesine göre oldukça bağımsız bir yargı sistemi kurulmuş olmasına karşın, 1980'den bu yana hâkim teminatlarının 1950'den öncesinden daha da geriye gitmesi, 2017 referandumu sonrasında tüm devlet güçlerinin cumhurbaşkanının elinde toplanması, Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun (HSK) adeta yürütmenin bir uzantısı haline gelmesi sonucunda

yargı siyasetçileri halk yararına sınırlandırma yeteneğini büyük oranda kaybetti. İyi çalışan bir idari yargı sistemi bulunmasına ve kararları herkesi bağlayıcı olan Anayasa Mahkemesi'nin varlığına rağmen etkin değildir. Örneğin Anayasa Mahkemesinin kanunların anayasaya uyarlık denetimi yapması oligarşik kesimlerin iptal davası açmasına bağlıdır. İdari yargının işlevi temelde yürütmenin işlemlerinin çıkarılan anayasaya aykırı olabilen yasalara uyumun mükemmelleştirmektedir. Yargının yolsuzlukla mücadele etmesi en üst derecede görev yapan siyasilerin soruşturma izni vermesine bağlıdır.

Sınırlandırılmayan oligarşi

Kısaca söylemek gerekirse: yargı sistemi, mevcuttaki haliyle, bu oligarşiyi, Aristo'nun tarif ettiği gibi hukukun üstünlüğü ile dengeleme gücüne sahip değildir.

Enflasyonu zıplatarak ücretli ve emekli kesimin fakirleştiren Merkez Bankası başkanı değişikliği ve bilime aykırı politika faizi indirilmesi, varsıl kesimlere Kur Korumalı Mevduat hesapları ile varlık aktarılması yargının yürütmeden tam bağımsız ve de yetkin olmadığı için engel olamadığı olaylar.

Büyük alt yapı yatırımlarına halkın katılarak yaratılan değerden bir pay almasını sağlayan sistem kurulmayarak, yaratılan katma değer bir çırpıda büyük iş insanlarına verilmesine yargının müdahale etme yetkisi zaten yok. Aynı şekilde yargının müdahale imkanı olmayan tarım arazilerinin imara açılması, imar emsal artışı gibi büyük rant yaratan kişisel kararlar yolu ile de siyasetçi kesimi kendine bağlı zenginler oluşturmakta ve karşılığında meşru ve gayrimeşru kazançlar elde etmekte.

Oligarşinin iki ana unsuru siyasetçiler ile iş insanları arasında yolsuzluğu adeta zorunlu hale getiren bu ortamda yolsuzlukla mücadele oldukça güdük, soruşturma izinleri ile eli kolu bağlanan yargının yolsuzlukla etkin mücadele etmesi de imkansızdır.

Kenya ve Romanya Türkiye'den iyi

Sempozyum sırasında tanıştığım Kenya hükümetinin güvenlik danışmanı ile yargı yapılanması, hâkim ve savcıların göreve alınması, teminatları,

bağımsızlığı ve tarafsızlığı konularında ülkelerimizi karşılaştırma fırsatı buldum. Sürekli bir yargı reformu komitesine sahip olan Kenya'nın hâkim ve savcı atamaları ile görevli yargısal atama komisyonunun Hakimler ve Savcılar Kurumu'na (HSK) göre daha ileride olduğunu görmek Kenya hakkındaki önyargılarımı kırdı.

Avrupa Birliği'nin tavsiyesi ile İtalya'dan esinlenmiş, ismi Türkiye'deki HSK'ne benzeyen Yüksek Hakimler Kurulu (CSM) oluşturmuş olan Romanya'nın eski adalet bakanından Romanya'nın CSM ile ilgili ciddi sorunları olduğunu ancak bunun daha kötü olan eski sistemde Adalet Bakanının Türkiye'deki gibi HSK'nın başkanı olmasından çok daha iyi olduğunu öğrendim.

Yapay zekâ demokrasiye döndürebilir mi?

Sempozyumun en etkili paneli yapay zekanın katılımcı demokrasiyi güçlendireceği hakkındaydı. Yapay zekâ vasıtası ile her seçmeni bilgilendiren, tercihlerini ve ilgilenmediği konuları tespit eden sistemlerin varlığını biliyordum. Fakat bunların on binlerce kişinin tercihlerini toplayıp süzerek, kısa zamanda kollektif ve etkili karar almayı sağlayan arama konferansları benzeri moderasyona evrildiğini yeni öğrendim.

Örneğin, İstanbul'daki bir arsaya alışveriş merkezi mi, rezidans mı yoksa rekreasyon alanı mı olması gerektiğine dair kararın alınmasına yapay zekâ vasıtası ile bütün İstanbulluları dahil etmek, herkesin tercihi, bilgeliği ve oyu ile en iyi ve en tatmin edici kararı birkaç gün içinde kollektif olarak almak mümkün.

Bu teknoloji hali hazırda birçok kamu hizmeti için kullandığımız e-devlet sisteminde kolayca hayata geçirilebilir. Örneğin bu teknoloji sayesinde siyasi partilerde oligarşiyi neden olan iki temel sorun: (i) delegeleşik ve (ii) siyasi parti tabanlarının aktif olarak parti yönetimine dahil etmek ve (iii) yöneticilerin keyfi karar almalarını önlemek kolayca mümkün. Bunu Meclisin çıkaracağı kanunlara halkın katılımını sağlamak için de kullanmak mümkün.

Katılımcı demokrasi ve yapay zekâ

Nitekim, İsviçre'deki yarı doğrudan demokrasi modelinde, yapay zekâ

tabanlı platformlar vatandaşların referandum önerilerini analiz ederek halk

tabiriyle pratik değil, vatandaşların fikirlerini dile getirebildikleri online edebatların inisiyatiflerini daha etkin hale getiriyor. Benzer şekilde, İrlanda'daki "Vatandaş Meclisleri" örneğinde, yapay zekâ, farklı görüşleri sentezleyerek kapsayıcı tartışmaların önünü açıyor ve karar alma süreçlerini şeffaflaştırıyor. Bu tür yapay zeka teknolojileri, halkın yönetimde aktif rol almasını sağlayarak katılımcı demokrasiyi ve kamusal tartışmayı güçlendiriyor.

İnsanlığın bugüne kadar biriktirmiş olduğu bilgilere saniyeler içinde erişme imkânı veren yapay zekanın kötü niyetle de kullanılması mümkün. Yapay zekanın iyi amaçlar için kullanılmasını sağlamak da için de Aristo'nun savunduğu gibi, demokrasiyi oligarşiyi karşı dengeleyip güçlendirmek içinde hukukun üstünlüğüne ve bağımsız, etkin ve verimli çalışan yargıya, bilge ve yetkin hakimlere ihtiyaç var.

En başta yargının hesapverirliği

Ancak, Skiathos'taki sempozyum da altı çizildiği üzere, en başta bu kritik görevi üstelenecek yargının ve mensuplarının hesapverirliğinin sağlanması, onların da yönetim ve oligarşik kesiminin hesapverirliğini sağlayacağından emin almamız gerekiyor. İşte o zaman Aristo'nun savunduğu "demokraside insan değil, hukuk egemen olmalıdır" idealini gerçekleştirebiliriz.

Mehmet Gün

Avukat, İSTA, Daha İyi Yargı Dernekleri Başkanı, TÜRKONFED Başkan Yardımcısı

PREVIOUS

« Yapay Zekâ Problemleri: Grok Size Sararsa Ne Yapabilirsiniz?

NEXT

Erdoğan Komisyonunun CHP'siz işlevsiz olacağını ne zaman kabul edecek? »

SHARE

PUBLISHED BY

Mehmet Gün